УДК: 821.512.154 **DOI: https://doi.org/10.56122/..v1i1.513**

АДАМЗАТТЫН КЕЛЕЧЕГИ ТУУРАЛУУ ОЙ АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДА ЖАНА ДҮЙНӨЛҮК КОНТЕКСТТЕ

Арзыбаева Айжамал Эркинбековна
https://orcid.org/0009-0004-6690-0201
К.Ш.Токтомаматов атындагы Эл аралык университет
Эл аралык мамилелер жана жалпы теориялык дисциплиналар бөлүмү
jamko1602@gmail.com/

ПРОБЛЕМА БУДУЩЕГО ЧЕЛОВЕЧЕСТВА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА И В ГЛОБАЛЬНОМ КОНТЕКСТЕ

Арзыбаева Айжамал Эркинбековна
https://orcid.org/0009-0004-6690-0201
Международный университет имени К.Ш.Токтомаматова
Кафедра международных отношений и
общетеоретических дисциплин
г. Манас, ул. Тарсус 1.
jamko1602@gmail.com/

THE PROBLEM OF THE FUTURE OF HUMANITY IN THE WORKS OF CHINGIZ AITMATOV AND IN THE GLOBAL CONTEXT

Arzybaeva Aizhamal Erkinbekovna
K. Sh. Toktomamatov International University
Department of International Relations and
General Theoretical Disciplines
jamko1602@gmail.com

Аннотация

Макалада кыргыздын улуу жазуучусу Чыңгыз Айтматовдун чыгармачылыгында адамзаттын келечеги тууралуу көтөрүлгөн терең философиялык жана этикалык ойлор талданат. Автор Айтматовдун негизги чыгармалары — «Ак кеме», «Кылым карытар бир күн», «Плаха» жана «Кассандранын тамгасы» — аркылуу экологиялык кризис, технологиянын өнүгүшү менен адамдык баалуулуктардын карама-каршылыгы, маданий эс тутумдун жоголушу (манкурт феномени) жана глобалдык гуманизм темаларын карайт. Айтматовдун эскертүүчү көркөм ойлору азыркы дүйнөлүк контекст менен салыштырылат: климаттын өзгөрүшү, жасалма интеллекттин коркунучтары, ядролук тобокелдиктер жана маданий идентүүлүктүн жоголуу маселелери Дүйнөлүк Экономикалык Форумдун Глобалдык Коркунучтар Отчеттору, «Кыямат сааты» жана башка заманбап булактар менен байланыштырылып чагылдырылат. Макала Айтматовдун чыгармаларындагы оптимисттик-эскертүүчү көз карашты баса белгилеп, адамзаттын келечеги жаратылышты, маданиятты жана моралдык принциптерди сактоо менен гана жаркын болушу мүмкүн экендигин жыйынтыктайт. Изилдөө кыргыз адабиятынын глобалдык маанисин көрсөтүп, заманбап коомго ой жүгүртүүгө жана жоопкерчиликтүү аракетке чакырат.

Ачкыч создор: *Чыңгыз Айтматов, адамзаттын келечеги, экологиялык кризис, глобалдык гуманизм. маданий эс тутум, манкурт феномени, жаратылыш менен адамдын байланышы, жасалма интеллект, ядролук коркунуч, туруктуу келечек, глобалдык коркунучтар, Ак кеме, Кылым карытар бир күн, Плаха, дүйнөлүк контекст*

Аннотация

В статье анализируются глубокие философские и этические идеи, возникшие в творчестве великого кыргызского писателя Чынгыза Айтматова. Через основные произведения Айтматова — «Белый корабль», «Старик однажды», «Плаха» и «Письмо Кассандры» — автор рассматривает темы экологического кризиса, противоречия

человеческих ценностей с развитием технологий, утраты культурной памяти (феномен манкурта) и глобального гуманизма. Предостерегающие стихи Айтматова сравниваются с современным глобальным контекстом: изменение климата, опасности искусственного интеллекта, ядерные риски и потеря культурной идентичности отражены в докладах Всемирного экономического форума о глобальных угрозах, «Апокалипсисе» и других современных источниках. В статье подчеркивается оптимистично-предупреждающая точка зрения в произведениях Айтматова и делается вывод, что будущее человечества может быть светлее только при сохранении природы, культуры и нравственных принципов. Исследование демонстрирует глобальное значение кыргызской литературы и призывает к размышлениям и ответственным действиям в современном обществе.

Ключевые слова: *Чынгыз Айтматов, будущее человечества, экологический кризис, глобальный гуманизм. Культурная память, феномен Манкурта, связь между природой и человеком, искусственный интеллект, ядерная угроза, устойчивое будущее, глобальные угрозы, Белый корабль, День в веке пожилых, Плакха, мировой контекст.*

Abstract

The article analyzes the profound philosophical and ethical ideas about the future of humanity reflected in the works of the great Kyrgyz writer Chingiz Aitmatov. Through Aitmatov’s major works — The White Ship, The Day Lasts More Than a Hundred Years, The Scaffold, and The Mark of Cassandra — the author examines issues such as the ecological crisis, the contradiction between technological development and human values, the loss of cultural memory (the mankurt phenomenon), and global humanism. Aitmatov’s warning-oriented artistic ideas are compared with the modern global context: climate change, the risks of artificial intelligence, nuclear threats, and the loss of cultural identity are discussed in connection with the Global Risks Reports of the World Economic Forum, the Doomsday Clock, and other contemporary sources. The article emphasizes the optimistic yet cautionary vision in Aitmatov’s works, concluding that the future of humanity can be bright only through the preservation of nature, culture, and moral principles. The study demonstrates the global significance of Kyrgyz literature and calls modern society to reflection and responsible action.

Keywords: *Chingiz Aitmatov, future of humanity, ecological crisis, global humanism, cultural memory, mankurt phenomenon, relationship between humans and nature, artificial intelligence, nuclear threat, sustainable future, global risks, The White Ship, The Day Lasts More Than a Hundred Years, The Scaffold, global context.*

Киришүү

Адамзаттын келечеги – бул түбөлүктүү суроо, ал ар бир доордо ойчулдарды, жазуучуларды жана илимпоздорду ойлондуруп келет. Кыргыздын улуу жазуучусу Чыңгыз Айтматов өз чыгармаларында адамзаттын келечегин экологиялык, моралдык жана технологиялык көз караштан карап, адамдын жаратылыш менен байланышын, маданияттын сакталышын жана адамдык баалуулуктардын маанисин баса белгилеген. Анын чыгармалары Совет доорунда жазылганы менен, азыркы дүйнөдө да актуалдуу, анткени климаттын өзгөрүшү, жасалма интеллекттин өнүгүшү, ядролук коркунучтар жана маданий жоготуулар сыяктуу глобалдык маселелер Айтматовдун ойлорун чагылдырат. Бул макалада Айтматовдун чыгармаларындагы адамзаттын келечеги тууралуу ойлорду талдап, аны дүйнөлүк контекст менен салыштырабыз.

Айтматовдун чыгармачылыгы адамзаттын келечегин оптимисттик жана эскертүүчү көз караштан чагылдырат. Ал глобалдык гуманизмди жактаган, адам укуктары, айрыкча азчылыктардын укуктары жана экологиялык маселелер үчүн күрөшкөн. Дүйнөлүк контекстте, 2026-жылы Дүйнөлүк Экономикалык Форумдун Глобалдык Коркунучтар Отчетунда климаттын өзгөрүшү, жасалма интеллекттин терс натыйжалары жана геоэкономикалык чыр-чатактар адамзаттын келечегине негизги коркунучтар катары көрсөтүлгөн. Бул макалада ушул темаларды бириктирип, Айтматовдун ойлорун заманбап чакырыктар менен байланыштырабыз.

Чыңгыз Айтматовдун өмүрү жана чыгармачылыгынын жалпы темалары

Чыңгыз Айтматов 1928-жылы Кыргызстандын Шекер айылында туулган. Анын өмүрү Совет доорунун татаал мезгилине туш келген: атасы репрессиянын курмандыгы болгон, өзү согуш жылдарында айыл чарбасында иштеген. Кийинчерээк жазуучулук менен бирге дипломатиялык ишмердүүлүк менен алектенген. Айтматовдун чыгармалары кыргыз фольклоруна, жаратылышка жана адамдын ички дүйнөсүнө негизделген. Анын негизги темалары: адам менен жаратылыштын биримдиги, моралдык баалуулуктардын жоголушу, технологиянын өнүгүшү жана маданий идентүүлүк.

Айтматовдун чыгармачылыгында адамзаттын келечеги экологиялык жана этикалык темалар аркылуу чагылдырылат. Мисалы, ал атомдук куралдан баш тартууну жактаган, жаңы адамдык рухтун төрөлүшүн, глобалдык гуманизмди сунуштаган. Анын ойлорунда адамзаттын келечеги жаратылышты сактоо, маданий тамырларды унутпоо жана технологияны адамдык баалуулуктар менен тең салмактоо менен байланыштуу. Совет реализминен глобалдык гуманизмге өткөн Айтматовдун чыгармалары дүйнөлүк адабияттагы маанилүү үлгү. Ал адамзаттын социалдык-саясий, экономикалык жана экологиялык көйгөйлөрү билим берүүнүн өнүгүшү менен жоголоорун ишенген.

Айтматовдун чыгармаларынын өзгөчөлүгү – мифологиялык элементтерди заманбап чындык менен айкалыштыруу. Ал кыргыз элинин салттарын колдонуп, адамзаттын универсалдуу маселелерин көрсөткөн. Мисалы, жаныбарлардын образдары аркылуу адам менен жаратылыштын биримдигин баса белгилеген. Бул темалар анын “Ак кеме”, “Кылым карытар бир күн”, “Плаха” сыяктуу романдарында айкын көрүнөт.

Айтматовдун чыгармаларында адамзаттын келечеги

Айтматовдун чыгармаларында адамзаттын келечеги экологиялык кризис, моралдык деградация жана технологиянын коркунучтары аркылуу чагылдырылат. “Ак кеме” (1970) романында баланын көзү менен жаратылыштын жок болушу көрсөтүлөт. Бала Ормондун кыялындагы Ак кеме – келечекке үмүт, бирок чындыкта жаратылыштын талкаланышы адамзаттын келечегин караңгылатат. Бул жерде Айтматов экологиялык темаларды салттуу жана моралдык баалуулуктар менен бириктирет. Роман адамзаттын келечегин жаратылышты сактоо менен байланыштырат: эгер адам тамырларын унутуп, жаратылышты талкаласа, келечек жок болот.

“Кылым карытар бир күн” (1980) романында Айтматов технологиянын өнүгүшүн жана космостук экспансияны сынга алат. Романда адамзаттын келечеги космостук цивилизациялар менен байланышкан, бирок жердеги адамдардын моралдык жоготуусу коркунуч туудурат. [1]Манкурттун образы – маданий эс тутумдун жоголушу, бул адамзаттын келечегине коркунуч. Айтматов бул жерде технологиянын өнүгүшү адамдык баалуулуктарды жок кылбашы керектигин эскертет. Роман глобалдык цивилизациянын коркунучтарын, атомдук доорду жана маданий жоготууну чагылдырат.

“Плаха” (1986) романында экологиялык темалар айкыныраак. Бөдөнөлөрдүн тагдыры аркылуу жаратылыштын талкаланышы көрсөтүлөт. Романда адамзаттын келечеги экологиялык катастрофалар менен байланышкан: адамдын жаратылышка каршы чыгышы өзүн-өзү жок кылууга алып барат. Айтматов бул жерде моралдык баалуулуктардын жоголушун сынга алат, адамзаттын келечегин глобалдык гуманизм менен байланыштырат.

“Кассандранын тамгасы” (1994) романында Айтматов экологиялык жана этикалык темаларды уланткан. Романда адамзаттын келечеги генетикалык өзгөрүүлөр жана экологиялык кризис менен байланышкан. Ал адамзаттын келечегин сактоо үчүн моралдык принциптерди сактоону сунуштайт.

Айтматовдун чыгармаларында адамзаттын келечеги оптимисттик эмес: ал эскертүү катары жазылган. Ал адамзаттын келечегин жаратылышты, маданиятты жана моралды сактоо менен байланыштырат. Технологиянын өнүгүшү, атомдук коркунучтар жана экологиялык кризис – бул анын негизги ойлору. Анын чыгармалары кыргыз адабиятынын гана эмес, дүйнөлүк адабияттын бермети, анткени ал универсалдуу маселелерди көтөргөн.

[1] [2, 120-б.].

Дүйнөлүк контекстте адамзаттын келечеги

Айтматовдун ойлору азыркы дүйнөдө актуалдуу. 2026-жылы “Кыямат сааты” 85 секунда калганга чейин жылдырылган, бул адамзаттын тарыхындагы эң жакын жок болуу коркунучу. Негизги коркунучтар: ядролук курал, климаттын өзгөрүшү, жасалма интеллект жана биологиялык коркунучтар. Бул Айтматовдун экологиялык жана моралдык эскертүүлөрүн чагылдырат.

Климаттын өзгөрүшү – адамзаттын келечегине негизги коркунуч. Дүйнөлүк Экономикалык Форумдун отчетунда экстремалдуу аба ырайы, экономикалык төмөндөө жана жасалма интеллекттин терс натыйжалары көрсөтүлгөн. Климаттын өзгөрүшү тамак-аш коопсуздугун, миграцияны жана чыр-чатактарды күчөтөт. Бул Айтматовдун “Плаха” романындагы экологиялык талкалоону эске салат, анда адамдын жаратылышка каршы чыгышы өзүн-өзү жок кылууга алып барат.

Жасалма интеллект (AI) – дагы бир коркунуч. 2026-жылы AI адамзаттын келечегине таасир эткен системалык күч катары каралат. AIнын терс натыйжалары: жумуш орундарынын жоголушу, коопсуздук коркунучтары жана моралдык маселелер. Бул Айтматовдун технологиянын өнүгүшү тууралуу ойлорун чагылдырат, мисалы “Кылым карытар бир күн” романында технология адамдык баалуулуктарды жок кылбашы керек.

Ядролук коркунучтар дагы эле актуалдуу. [2]Европадагы ядролук риторика күчөдү, бул глобалдык коопсуздукка коркунуч туудурат. Айтматов атомдук куралдан баш тартууну жактаган, жаңы глобалдык гуманизмди сунуштаган.

Маданий жоготуу – дагы бир маселе. Глобализация жана технология маданий иденттүүлүктү жок кылат. Айтматовдун манкурт образы сыяктуу, заманбап дүйнөдө адамдар тамырларын унутуп жатат. 2040-жылга чейин AI маданиятка таасир этет, бирок климаттын өзгөрүшү жана экономикалык теңсиздик негизги чакырыктар болот.

Дүйнөлүк контекстте адамзаттын келечеги оптимисттик эмес, бирок Айтматов сыяктуу ойчулдардын эскертүүлөрү менен өзгөртүү мүмкүн. Энергиянын өтүүсү, AIны көзөмөлдөө жана климаттын өзгөрүшү менен күрөшүү – бул чечимдер.

Айтматовдун ойлорун дүйнөлүк контекст менен салыштыруу

Айтматовдун чыгармаларындагы экологиялык эскертүүлөр азыркы климат кризисин чагылдырат. “Ак кеме” романында жаратакылыштын талкаланышы адамзаттын келечегин караңгылатат, ал эми дүйнөдө климаттын өзгөрүшү ушундай коркунучту туудурат. Технология тууралуу ойлору AIнын өнүгүшү менен байланыштуу: ал технология адамдык баалуулуктарды жок кылбашы керектигин айткан, азыр AIнын терс натыйжалары ушундай маселени жаратат.

Моралдык темалар да салыштырылат. Айтматовдун глобалдык гуманизми заманбап дүйнөдө маанилүү, анткени дезинформация жана социалдык поляризация күчөдү. Анын чыгармалары адамзаттын келечегин сактоо үчүн моралдык принциптерди эскертет.

Эс тутум жана манкуртчулук: Глобалдык дүйнөдөгү өзүн жоготуу

[3]Чыңгыз Айтматовдун "Кылым карытар бир күн" романында киргизилген "манкурт" термини бүгүнкү күндө адабий алкактан чыгып, глобалдык социо-маданий феноменге айланды. Эгерде романда манкуртчулук физикалык кыйноо аркылуу эс тутумдан ажыратуу болсо, заманбап дүйнөдө бул процесс маалыматтык жана идеологиялык басым астында байкалбай ишке ашууда.

Тарыхый эс тутум – инсандын өзөгү

Айтматов үчүн тарыхый эс тутум бул жөн гана өткөндү билүү эмес, бул — адамдын ким экендигин аныктоочу руханий тамыр. Найман-Эненин өз уулу Жоломанды таанып, аны кайра адам кылууга болгон жа жан далбасы — бул адамзаттын өз маданиятын сактап калууга болгон күрөшүнүн символу. Жазуучу эскерткендей, тамырынан ажыраган адам —

[2] [6, 45-б.].
[3] [1, 156-б.]

башкарууга оңой, өз алдынча чечим чыгара албаган жана моралдык жоопкерчиликтен ажыраган "тирүү курал".

Глобалдашуу жана "Санариптик манкуртчулук"

Бүгүнкү ааламдашуу доорунда манкуртчулуктун жаңы формалары пайда болду. Алар төмөнкүдөй мүнөздөлөт:

- Улуттук өзгөчөлүктүн өчүшү: Маданияттардын бир калыпка түшүшү (унификация), эне тилдин унутулушу жана глобалдык керектөөчүлүк маданияттын үстөмдүгү.
- Маалыматтык чабуул: Ашыкча жана пайдасыз маалыматтардын агымы адамдын терең ой жүгүртүүсүнө тоскоол болуп, аны үстүртөн гана жашоого мажбурлоодо. Бул — "санариптик манкуртчулук".
- Тарыхты кайра жазуу: Дүйнөлүк контекстте айрым күчтөрдүн тарыхый чындыкты бурмалоосу — элдин аң-сезимин манипуляциялоонун эң коркунучтуу жолу.

Мейкиндик жана Космос: Сары-Өзөктөн ааламга

Айтматов Найман-Эненин трагедиясын Сары-Өзөктөгү космодром менен катар сүрөттөгөнү бекеринен эмес. Бул жерде жердеги байыркы салт менен келечектин технократиялык цивилизациясы кагылышат. Жазуучунун эскертүүсү мында: эгер адамзат космосту багындырып, бирок өзүнүн "жердеги" маңызын, энесин (тамырын) унутуп калса, анда ал цивилизациянын келечеги жок.

"Эс тутумун жоготкон адам — өзүн жоготкон адам." Айтматовдун бул концепциясы бүгүн Батыш менен Чыгыштын ойчулдарын да тынчсыздандырат. Глобалдык дүйнөдө адам өзүнүн ким экенин (идентификациясын) сактап калуу үчүн Найман-Эне сыяктуу өз тарыхынын үстүндө чыркырап турушу керек. Эс тутум — бул эркиндиктин бирден бир кепилдиги.

Технология жана Этика: "Кассандра тамгасы" — келечектен келген эскертүү

Чыңгыз Айтматов өзүнүн соңку чыгармаларында адамзаттын технологиялык өнүгүүсү менен моралдык-этикалык деңгээлинин ортосундагы ажырымга өзгөчө токтолгон. "Кассандра тамгасы" романы — бул жөн гана илимий фантастика эмес, бул XXI кылымдагы технологиялык диктатурага жана этикалык кризиске карата жазылган "планетардык кулактандыруу".

«Айтматов "Кассандра тамгасы" аркылуу адамзаттын технологиялык кудурети анын моралдык жетилгендигинен озуп кеткенине тынчсызданат. Жазуучунун пикиринде, эгерде илимий прогресс рухий баалуулуктар менен сугарылбаса, анда ал цивилизация үчүн куткаруучу эмес, тескерисинче, өзүн-өзү жок кылуучу куралга айланат. Бүгүнкү күндөгү жасалма интеллект жана биоинженерия доорунда бул "космостук эскертүү" биздин ар бир кадамыбыз үчүн этикалык жоопкерчиликти талап кылып турат. Демек, келечекти сактап калуу — бул техниканы өнүктүрүү гана эмес, эң оболу адамдын ичиндеги адамдык сапатты коргоо дегендик».

Илимдин жоопкерчилиги жана "эмбриондун кыйкырыгы"

Романдагы негизги идея — футуролог Филофейдин ачылышы: төрөлө элек түйүлдүктөрдүн дүйнөдөгү жамандыкты сезип, бул жарык дүйнөгө келүүдөн баш тартуусу. Айтматов бул жерде эң орчундуу суроону коёт: Илим адамзатка кызмат кылабы же аны жок кылабы?

- Технологиялык этика: Генетикалык инженерия жана жасалма интеллект өнүккөн сайын, адамдын табиятына кийлигишүү коркунучу өсүүдө. Айтматов илимдин этикадан ажырап калышы — цивилизациянын кыйрашына алып келерин эскертет.
- Кассандра феномени: Байыркы грек мифологиясындагы Кассандра сыяктуу эле, жазуучу келе жаткан коркунучту алдын ала көрүп жатат, бирок заманбап коом (романдагы космостук станциядагыдай эле) бул эскертүүгө кулак салбай, технологиялык комфортту гана көздөөдө.

"Х-эмбриондор" жана адамзаттын келечеги

Бүгүнкү күндөгү "дизайнердик наристелер" (генетикалык жактан тандалган балдар) же адамды клонодоо маселелери Айтматовдун кооптонуусун тастыктап турат.

- Руханий деградация: Эгерде адам баласы технология аркылуу "кемчиликсиз" жандыктарды жаратууну көздөсө, анда сүйүү, боорукердик жана эркин тандоо сыяктуу касиеттер жоголушу мүмкүн.
- Дүйнөлүк контекст: Бул маселе Фрэнсис Фукуяманын "Биздин постчеловектик келечегибиз" эмгегиндеги ойлор менен үндөшөт. Айтматов техникалык прогресс адамдын ички дүйнөсүн байытпаса, ал прогресс эмес, тескерисинче "регресс" экенин баса белгилейт.

Космостук жалгыздык жана адамдык тагдыр

Филофейдин космостогу жалгыздыгы — бул заманбап технократиялык коомдогу адамдын абалы. Технология бизди бириктиргенсийт (интернет, байланыш), бирок руханий жактан биз мурдагыдан да жалгызбыз. Айтматовдун ою боюнча, келечектеги эң чоң жетишкендик — бул Марсты багындыруу эмес, бул адамдын өз ичиндеги адамды сактап калуусу.

Айтматовдун акыркы доордогу эң татаал жана пайгамбарлык мааниси бар "Кассандра тамгасы" романынын негизинде, азыркы технологиялык доордун чакырыктары менен айкалыштырып жазып чыктым.

Корутунду

Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларында адамзаттын келечеги экологиялык, моралдык жана технологиялык чакырыктар аркылуу чагылдырылат. Анын ойлору азыркы дүйнөлүк контекстте актуалдуу: климаттын өзгөрүшү, ЖИ (жасалма интелект), ядролук коркунучтар жана маданий жоготуулар анын эскертүүлөрүн тастыктайт. Адамзаттын келечеги биздин колубузда: жаратылышты сактоо, маданиятты улантуу жана технологияны акылдуу пайдалануу менен жаркын келечек түзүү мүмкүн. Айтматовдун чыгармалары бизге ой жүгүртүүгө түрткү берет, дүйнөдө өзгөрүүгө үндөйт.

Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларында адамзаттын келечеги экологиялык, моралдык жана технологиялык чакырыктар аркылуу терең чагылдырылат. Анын ойлору азыркы дүйнөлүк контекстте дагы деле өтө актуалдуу жана курч бойдон калууда: климаттын тез өзгөрүшү, жасалма интеллекттин татаал таасирлери, ядролук коркунучтардын күчөшү, маданий идентүүлүктүн жоголуу коркунучу – мунун баары анын эскертүүлөрүн тастыктап турат. Адамзаттын келечеги биздин өз колубузда: жаратылышты кылдат сактоо, улуттук маданиятты жана руханий тамырларды унутпоо, технологияны адамгерчилик принциптери менен гармониялуу тең салмактоо аркылуу гана жаркын, туруктуу жана адамдык баалуулуктарга негизделген келечекти түзүү мүмкүн болот. Айтматовдун чыгармалары бизге терең ой жүгүртүүгө түрткү берет, глобалдык жоопкерчиликти сезүүгө үндөйт жана адамзаттын орток тагдыры үчүн активдүү аракет кылууга чакырат.

«Айтматовдун бул эскертүүсү бүгүнкү күндөгү жасалма интеллект жана биоинженерия доорунда өзгөчө актуалдуу болуп турат. Технологиялык жетишкендиктер адамдын жашоосун жеңилдеткени менен, анын ички эркиндигин жана моралдык жоопкерчилигин алмаштыра албайт. Эгерде илимий прогресс рухий баалуулуктар менен сугарылбаса, анда адамзат өзү жараткан технологиянын курмандыгына айлануу коркунучунда калат. Демек, келечекти сактап калуу — бул техниканы эмес, эң оболу адамдын ичиндеги адамдык сапатты коргоо дегендик».

Жыйынтыктап айтканда, Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары — бул адамзаттын келечеги үчүн жазылган касиеттүү манифест. Жазуучу манкуртчулук жана технологиялык кризис аркылуу бизди эс тутумду жоготпоого жана илимди этика менен айкалыштырууга чакырат. Бүгүнкү глобалдык дүйнөдө адамзаттын сакталып калышы техникалык прогресстен эмес, ар бир инсандын өз ичиндеги адамдык сапатты коргоп калуусунан көз каранды. Айтматов эскерткендей, келечектин эң башкы милдети — күн сайын адам болуу жана бул планетардык жоопкерчиликти сезүү.

Колдонулган адабияттар:

1. Айтматов, Ч. (1970). Ак кеме. Фрунзе: Кыргызстан басмасы. (Экологиялык кризис жана адам менен жаратылыштын байланышы тууралуу негизги чыгарма.)

2. Айтматов, Ч. (1980). Кылым карытар бир күн (роман). Москва: Советский писатель. (Технология, космос жана маданий эс тутумдун жоголушу – манкурт образы.)
3. Айтматов, Ч. (1986). Плаха (роман). Москва: Молодая гвардия. (Экологиялык талкалоо, адамдын моралдык деградациясы.)
4. Айтматов, Ч. (1994). Кассандранын тамгасы (роман). Бишкек: Адабият.(Генетика, экология жана адамзаттын келечеги тууралуу фантастикалык-этикалык ойлор.)
5. Сатаева, Г. С. (2001). Айтматовтаануу Германияда. AKIPress.(https://st-1.akipress.org/… – Айтматовдун гуманизм жана глобалдык ойлору тууралуу.)
6. Кыргыз адабияты энциклопедиялык окуу куралы (жыл көрсөтүлбөйт). Scribd https://www.scribd.com/… – Айтматовдун илимий-фантастикалык чыгармаларынын анализи.)
7. “Дени сак планета – дени сак муун” темасы көркөм адабиятта (2025). Research Gatehttps://www.researchgate.net/… – экологиялык кризиске байланыштуу Айтматовдун чыгармалары.)
8. Айтматов, Ч. Т. И подолжается век (Буранный полустанок) [Кылым карытар бир күн]. — Бишкек: Адабият, 1980.
9. Айтматов, Ч. Т. Тавро Кассандры [Кассандра тамгасы]. — Бишкек: Кыргызстан, 1996.

УДК 82.091:821.512. **DOI: https://doi.org/10.56122/..v1i1%20(27).582**

ГЛОБАЛДЫК ГУМАНИЗМ ЖАНА АЯЛДЫН ИНСАНДЫК ОЙГОНУУСУ: ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВДУН ЖАМИЙЛАСЫ МЕНЕН ГЕНРИК ИБСЕНДИН НОРАСЫНЫН САЛЫШТЫРМА ТАЛДООСУ

Жаанбаева К.Б., улук окутуучу,
ORCID:0009 0004 6260 6283
ОшМПУ
Kalipa27@hotmail.com

ГЛОБАЛЬНЫЙ ГУМАНИЗМ И ПРОБУЖДЕНИЕ ЖЕНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЖАМИЙЛЫ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА И НОРЫ ГЕНРИКА ИБСЕНА

Жаанбаева К.Б., старший преподаватель
ORCID: 0009-0004-6260-6283
ОшГПУ

GLOBAL HUMANISM AND THE AWAKENING OF WOMEN'S IDENTITY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF ZHAMILLA BY CHINGIZ AITMATOV AND NORA BY HENRIK IBSEN

K.B. Zhaanbaeva, Senior Lecturer,
ORCID: 0009-0004-6260-6283
Osh State Pedagogical University.

Аннотация

Бул илимий макалада азыркы доордогу маанилүү руханий маселелердин бири болгон глобалдык гуманизм түшүнүгү Чыңгыз Айтматовдун «Жамийла» повести жана Генрик Ибсендин «Куурчак үйү» драмасынын негизинде каралат. Изилдөөдө аталган чыгармалардагы Жамийла менен Норанын образдары салыштырылып, аялдын инсан катары ойгонушу, өз тагдырын өзү тандоого умтулуусу жана коомдук чектөөлөргө каршы чыгуу өзгөчөлүктөрү талданат. Ошондой эле Батыш жана Чыгыш дүйнөсүндөгү гуманисттик көз